

Interesting as all the individual chapters may be, as a whole, they tend to be out of balance. This is mainly due to the poorly defined research question and the issue of the 'European idea'. Because in the period under research no international railways were actually constructed on the European continent (p. 94), the concept of 'internationalization' in the main question seems to refer to standardization processes within the technological, legal and administrative field. However, already in the first core chapter internationalization ideas that have never been put into practice are extensively presented. These "grandiose ideas" (p. 243) are fascinating, but Anastasiadou does not demonstrate their actual influence on the internationalization of European railways. Nor does it become clear what the historical importance of these ideas in the interwar period was. Did such internationalist ideas not occur in the 19th century? (p. 245). Or did they create a theoretical framework for internationalization processes after the Second World War? What is more, there is a chance that the main question diverts the attention too much to national politics. As Anastasiadou mentions in her introduction consensus on the fact that national interests played a formative role in the internationalization of the railways already exists (p. 18). It is thus a pity that she devotes an entire chapter to confirm this view once again with the case of Greece (Chapter 5).

Moreover, by putting the issue of the 'European idea' at the heart of the research, Anastasiadou risks pushing the greatest contribution of her study into the background: namely not only the fact that in the interwar period international organizations were active in the field of railways, but also that they were driven by other than national interests. The interwar period is known as a period in which nation-states were more prominent actors than ever before; that national borders were closed and international exchange of goods, people and capital was limited. Instead of focusing on the link between railway internationalization and the economic and political integration of Europe, Anastasiadou could have chosen to focus more consistently on these organisations and on their room for manoeuvre, perhaps in an 1870-1940 timeframe. A focus on the interests of international organizations would not only shed light on the functioning of those organizations in the rail sector in Europe, but also provide more insight into the importance of transnational actors in the formation of international railway regimes even in times of strong national governance like the interwar period. By doing so, the transnational perspective is anchored in the analysis and that is something the historiographical tradition of railways can only benefit from.

Joep Schenk
Erasmus University Rotterdam

Arlette Kouwenhoven, *De Fehrs. Kroniek van een Nederlandse mennonietenfamilie* (Amsterdam/Antwerpen: Atlas, 2011) 248 p. ISBN 978 90 450 2001 3.

Sommige onderwerpen dienen zich vanzelf aan, al wordt de kans daarop wel geringer in een tijd waarin steeds meer onderzoek planmatig wordt opgezet. Publicist Arlette Kouwenhoven, die eerder boeken schreef over Madagaskar en de Duits-Nederlandse arts Philipp Franz von Siebold, werd gegrepen door de aanwezigheid van afstammelingen van Nederlandse doopsgezinden in Noord-Mexico. Door toeval hoorde ze van hun bestaan, en nam de geschiedenis van deze opmerkelijke loot aan de Nederlandse

‘stam’ als uitgangspunt voor een vlot geschreven en onderhoudend boek. Haar boek is een journalistieke geschiedschrijving van een gedeelte van de Nederlandse doopsgezinde diaspora, de zich Fehr noemende – en uiteindelijk tot in Mexico gekomen – afstammelingen van de doopsgezinde Danziger tak van het Nederlandse geslacht De Veer, wier stamboom terug gaat op de koopman Gijsbert de Veer (1556-1617), geboren in Schiedam, rijk geworden in Amsterdam en ten slotte overleden in Danzig. Welbeschouwd betreft Kouwenhovens boek maar een klein deel van Gijsberts omvangrijke nageslacht, dat zich onder andere vertakte in een Amsterdamse familie, in mannelijke lijn uitgestorven in de achttiende eeuw, en een aantal linies in Danzig, waar de Mexicaanse Fehrs van afstamden. Ondanks de soms uitzinnig hoge kindersterfte – tot in de twintigste eeuw een constante in deze familiegeschiedenis – kon het geslacht zich toch zeer succesvol voortzetten en uitbreiden.

Hoewel de belangstelling voor de migratiegeschiedenis van Nederland groot is, ligt de nadruk daarbij over het algemeen vooral op immigratie als het gaat om de tijd van de Republiek. Nu was emigratie gedurende de vroegmoderne tijd ook een veel bescheidener verschijnsel, maar met name tot en met de zestiende eeuw zochten Nederlanders het ook wel eens elders, om economische reden en/of omdat men geloofsvluchteling was. Die geschiedenis is in de regel minder bekend en minder vaak onderwerp geweest van monografieën. De familie De Veer bouwde goede banden op in Danzig, en was daarbij niet de enige. De Danziger gemeenschap van Nederlandse kooplieden was zo’n diaspora, zoals men die ook wel elders aantrof, bijvoorbeeld in Venetië en Livorno.

Kouwenhoven is vooral geïnteresseerd in degenen die een rechtzinnig doperdom wensten uit te blijven dragen, en daarvoor over hadden om, als de buitenwereld al te opdringerig naderbij kwam weer naar elders te trekken – meestal als de overheid de doopsgezinden niet langer wenste tegemoet te komen in bepaalde bijzondere regelingen, bijvoorbeeld vrijstelling van dienstplicht en het recht op eigen onderwijs. Het gevolg daarvan is een interessant aspect van de globalisering: op zoek naar de vrijheid om te leven zoals men denkt dat men dat behoort te doen, trekken de rechtzinnige Fehrs steeds weg, eerst uit de stad naar het platteland, daarna aan het einde van de achttiende eeuw, als men de druk van de Pruisische staat te sterk vindt worden, naar Zuid-Rusland, waar de Russische regering de steppe wil ontginnen. Binnen drie generaties wordt ook daar de staatsdruk hoger, en trekken de Fehrs verder, eerst naar Canada, en tenslotte, in de twintigste eeuw naar Mexico. In de Nieuwe Wereld lijken de Fehrs welhaast nog meer *footloose* dan in de Oude, want binnen Mexico is men binnen een paar generaties ook al weer een paar malen elders opnieuw begonnen. Opvallend is dat de migratie vaak een initiatief is van de rechtzinnigsten, ontevreden met de gang van zaken in het gebied waar men zich had gevestigd, en dat bij elke migratie ook tal van Fehrs achterblijven die geleidelijk aan moderniseren – een voorbeeld daarvan zijn de jongste generaties Fehr, waarbij de Mexicaanse Fehrs zich nog houden aan de oude levensstijl, maar de achterblijvers, hun neven en achterneven in Canada, geleidelijk aan meer en meer opgaan in de Canadese bevolking. Contacten met de achterblijvers verwateren, omdat degenen die wegtrekken dat verbinden met een lakse geloofsopvatting.

Men kan zich wel afvragen hoe ‘Nederlands’ de Fehrs eigenlijk zijn. De Nederlandse taal raakte onder de Danziger doopsgezinden in onbruik in de achttiende eeuw, waarna men overstapte op het ‘Plautdietsch’, het lokaal gesproken Plattdeutsch dat de Fehrs tot op de dag van vandaag trouw zijn gebleven – althans degenen die naar

Mexico zijn gegaan. Wel konden onder andere de destijds in Rusland achtergebleven Fehrs en andere doopsgezinden van Nederlandse herkomst na de Tweede Wereldoorlog juist door die herkomst zich vestigen in Noord-Amerika, waarmee ze ontsnapten aan de naoorlogse chaos in de Oude Wereld. Zeker de rechtzinnige Fehrs zullen weinig meer ophebben met hun herkomst uit zo'n werelds land als Nederland.

Kouwenhoven is niet over één nacht ijs gegaan, maar heeft veel onderzoek verricht, en is in veel gevallen ook persoonlijk poolshoogte gaan nemen in de gebieden waar de Fehrs in hun omzwervingen voor kortere of langere tijd verbleven. Dat heeft geresulteerd in een zeer onderhoudende geschiedenis die een weinig bekend aspect van de Nederlandse migratiegeschiedenis voor het voetlicht brengt, en als zodanig een bruikbare aanvulling op de bestaande literatuur is.

Henk Looijesteijn

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis